

Rubrika Eksports

Raksts veidots sadarbībā ar LIAA un Eiropas Biznesa atbalsta tīklu Latvijā

Gara un prāta ražojumu aizsardzība

Ineta Želve, *nozare.lv*

Ar jēdzienu „intelektuālais īpašums” parasti apzīmē dažādas netaustāmas vērtības, zināšanas, pieredzi un citus objektus, kurus raksturo to nemateriālā daba un fakts, ka tos var izteikt un novērtēt naudā vai citos mantiska rakstura ekvivalentos. Intelektuālais īpašums ir tiesību kopums, kas rodas cilvēka radošajā darbā, un tā radītājiem ir tiesības uz aizsardzību pret negodīgu konkurenci un citas līdzīgas tiesības zinātnē, literatūrā un mākslā.

Tiesības un aizsardzība

Agrāk intelektuālā darba rezultāti netika nekādā veidā reģistrēti vai aizsargāti, tad laika gaitā. Cilvēcei saprotot intelektuālā īpašuma nozīmi valsts ekonomikā, izveidota sistēma, kas nodrošina intelektuālā darba aizsardzību.

Intelektuālajam īpašumam izšķir autortiesības literārajiem un mākslas oriģināldarbiem, mūzikai, televīzijas pārraidēm, programmatūrai, datubāzēm, reklāmas un multivides darbiem (tās ir automātiskas un nav jāreģistrē), rūpnieciskā īpašuma tiesības (patenti, funkcionālie modeļi, dizainparaugi, preču zīmes, jaunas augu šķirnes un ģeogrāfiskās izcelsmes norādes, kuras jāreģistrē katrā ES valstī), kā arī komerciālās stratēģijas, kas aptver komercnoslēpumus, nolīgumus par konfidencialitāti un ātro ražošanu.

Kad tapis produkts, tā autoram ir tiesības saņemt atlīdzību par to, ka viņa darbs tiek izmantots, un gadījumā, ja tas tiek izmantots bez autora (tiesību īpašnieka) atļaujas, šī rīcība klasificējama kā zādzība, par ko pienākas attiecīgs sods. Intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumu ik gadu tiesību īpašniekiem un valsts ekonomikai var radīt milzu zaudējumus.

Biežākie pārkāpumi

Laiks, kad nelielas krāpnieku grupas viltoja luksu rokassomiņas, ir pagājis, un tagad šajā sfērā darbojas lieli grupējumi, kas ražo viltotus medikamentus un pārtiku.

Kā rāda Eiropas Komisijas (EK) dati, līdz 70 % viltoto preču nāk no Āzijas. Internets kriminālajām grupām nodrošina anonimitāti un iespējas realizēt savas preces visā pasaulē. Viltošana tām dod iespēju viegli nopelnīt, jo sods nereti ir mazs.

Visbiežākie intelektuālā īpašuma un autortiesību pārkāpumi ir: neautorizēta firmas un atribūtu lietošana, slepenu un acīm redzamu tekstu lietošana, neautorizēta kompānijas vārda vai produkta lietošana, datorprogrammu, mūzikas un video pirātisms, neautorizēta patēriņa priekšmetu izplatīšana vai pārdošana, kompānijas nosaukuma lietošana sāncensā atrašanās vietā, īpašuma nosaukuma sagrozīšana un atrašanās vietas parodēšana u.c.

Lai apturētu pirātisko preču izplatību, EK piedāvā jaunus noteikumus, kas stingri vēršas pret visiem apzinātiem intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumiem, nosakot par tiem kriminālatbildību.

Patentus Latvijā reģistrē maz

Latvijas Universitātes inovāciju centra vadītājs Matīss Neimanis norāda, ka no četriem nozīmīgākajiem intelektuālā īpašuma veidiem trīs – autortiesības, preču zīmju tiesības, dizainparaugi – Latvijā ir izmantotas diezgan bieži.

Patenttiesības rada drīzāk negatīvu efektu – Latvijas izgudrotāji un uzņēmumi reģistrē ļoti maz patentu, savukārt Latvijā ir spēkā ļoti liels skaits patentu, kuru īpašnieki ir ārvalstnieki. Līdz ar to liela iespēja, ka Latvijas uzņēmējs (apzinoties vai neapzinoties) pārkāpj kādu no šiem patentiem.

Dažās nozarēs, piemēram, farmācijā, ir neiespējami iztikt bez patentaizsardzības. Preču zīmju reģistrāciju kā vienu no mārketinga stratēģijas elementiem var izmantot jebkuras nozares uzņēmumi.

Patentus, preču zīmes, dizainparaugus reģistrē LR Patentu valde, taču tā neveic uzraudzības funkcijas. Uzraudzības funkciju veic atsevišķas Valsts policijas struktūrvienības. Uzņēmēji intelektuālā īpašuma radītāji sadarbojas ar Valsts policiju gadījumos, kad ir aizdomas par noteiktiem tiesību pārkāpumiem (preču ražošanu, glabāšanu, tirdzniecību, neatļauti izmantojot autortiesības, preču zīmi, patentu u.tml.). Tiesiskais regulējums Latvijā ir līdzīgs kā citās Eiropas valstīs, taču tiesu prakse patentu lietās ir pavisam maza.

Nepilnības likumdošanā un sodu piemērošanas sistēmā

AKKA/LAA darbības joma ir autoru mantisko tiesību kolektīvais pārvaldījums. Kā norāda AKKA/LAA pārstāve Agnese Kārše, šobrīd lielākās problēmas rada dažu jomas normatīvo aktu neatbilstība aktuālākajām tendencēm, piemēram, MK noteikumi *Par tukšo materiālo nesēju un reproducēšanai izmantojamo iekārtu atlīdzības lielumu un tās iekasēšanas, atmaksāšanas, sadales un izmaksas kārtību* paredz autoratlīdzības samaksu par tādiem datu nesējiem kā audiokasetes un disketes, ko šobrīd lieto reti kurš, bet tajā pašā laikā noteikumos nav iekļauti tādi šobrīd plaši lietoti datu nesēji kā dažādas atmiņas kartes, zibatmiņas, MP3 atskaņotāji.

Lielākā problēma ir tieši normatīvo aktu interpretācija un autortiesību pārkāpumos nodarīto zaudējumu novērtēšana. Piemēram, tiesībsargājošās institūcijas var piemērot sodu par mūzikas publisku izpildījumu bez autoru atļaujas, taču attiecībā uz citiem pārkāpumu veidiem reālas soda sankcijas neeksistē. Policijas Intelektuālā īpašuma aizsardzības nodaļas likvidēšana nākotnē, iespējams, krietni pasliktinās situāciju intelektuālā īpašuma aizsardzībā.

Šobrīd aktuāla problēma visā pasaulē ir autortiesību administrēšana internetā. Pagaidām nav starptautisku normatīvo aktu, kas reglamentētu šo sfēru.

Uzņēmuma viedoklis

SIA *Horus Laboratory* nodarbojas ar energoauditiem, kā arī ēku un industriālo iekārtu termogrāfiju. Tā valdes loceklis Arnis Kadakovskis stāsta: „Ar intelektuālā īpašuma aizsardzību vairāk saistītais uzņēmuma darbības virziens ir tālizpēte, kas, plašā nozīmē, ir attālināta (no satelītiem vai speciāli aprīkotiem lidaparātiem) datu iegūšana un analīze. Mēs strādājam ar sensoriem, kas reģistrē datus tālajā jeb termiskajā infrasarkanā spektra apgabalā. Mūsu produktu jeb pakalpojumu pamatā ir teritoriju termokaršu izveide. Balstoties uz siltumkaršu analīzi, ir iespējams izveidot dažādiem pielietojumiem noderīgu informāciju. Galvenais pielietojums, ko pašlaik piedāvājam Centrālajā un Austrumeiropā, ir centralizēto siltumtīklu siltumizolējošo īpašību

novērtējums. Pašlaik esam vieni no sešiem civilajiem uzņēmumiem Eiropā, kas spēj piedāvāt līdzvērtīgus pakalpojumus.

Līdz šim esam uzkrājuši pieredzi siltumtīklu diagnostikai piemērotu datu reģistrēšanā un analīzes metodēs. Termokartēm, vismaz teorētiskā līmenī, ir arī citi pielietojumi. Starp galvenajiem minama, piemēram, augsnes mitruma anomāliju reģistrēšana. Precīza informācija par augsnes mitruma anomālijām ļauj pilnveidot lauksaimniecības teritoriju meliorācijas sistēmas, identificēt problēmas ceļu un dzelzceļu drenāžas sistēmā vai defektus ūdenskrātuvju uzbērumos. Pašlaik strādājam pie tā, lai izveidotu datu reģistrēšanas un galvenais – analīzes algoritmus šiem pielietojumiem. Mūsu radītais intelektuālais īpašums būs datu analīzes metodes, algoritmi, iespējams, arī programmatūra.

Līdz šim praktiskā pieredze intelektuālā īpašuma aizsardzībā mums ir nebūtiska. Kā uzņēmums mēs vērtējam ieguvumus relatīvi pret izmaksām, ko kāds intelektuālā īpašuma aizsardzības pasākums sniedz. Izmaksu daļu aplēst ir salīdzinoši viegli, lai gan arī *šajā galā* tās var būtiski atšķirties, izvēloties dažādas intensitātes savu tiesību aizsardzības paņēmienus. Ieguvumus var raksturot ar divu mainīgo reizinājumu: potenciālie ieguvumi (piem., licenču maksas) x iespējamība tos saņemt. Analizējot tālāk, var secināt, ka viens no potenciālā licenču pircēja galvenajiem apsvērumiem par licences maksas apmēru būs replicēšanas vai izvairīšanās izmaksas. Līdz ar to, ja no intelektuālā īpašuma ir viegli izvairīties (un analītiskās metodes bieži vien tādas ir), iespējamība, ka, piemēram, patenta turētājs saņems kādu licences maksu, ir neliela, un līdztekus arī potenciālā licences maksa ir neliela. Kā potenciāliem intelektuālā īpašuma veidotājiem mūs satrauc arī monētas otra puse – vai, veidojot savu intelektuālo īpašumu, mēs neiekļūsim kādā jau aizsargātā intelektuālā īpašuma lokusā?”